

دانشنامهٔ امام علی (ع)

جلد دوم
مبدأ و معاد

زیر نظر
علی اکبر رشاد

به اهتمام
پژوهشگاه فرهنگ و اندیشهٔ اسلامی

فهرست اجمالی

۷	مقدمه
۹	برهان‌های اثبات وجود خدا / محمد محمدرضایی
۴۳	توحید / سید جعفر سیدان
۶۵	اسما و صفات خداوند / محمد تقی سبحانی
۱۲۷	ایمان / امیر دیوانی
۱۶۷	هدایت و ضلالت / علی ربانی گلپایگانی
۲۲۱	قضا و قدر / علی افضلی
۲۸۳	بداء / حسن طارمی
۳۰۷	جبر و اختیار و عدل الهی / محمد بیابانی
۳۴۱	خیر و شر / هادی صادقی
۳۷۹	معاد / زین العابدین قربانی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بعد الحمد و الصلوة

مقدمه

از کجا آمدن و به کجا رفتن انسان، دو موضوع خطیر در تاریخ اندیشه است و هیچ‌گاه بشر از اندیشه در این باره فارغ نزیسته است. دریافتن این دو موضوع، نه تنها کنج‌کاوی آدمی را ارضا می‌کند، که گره‌گشا و تمهیدآفرین است و به زندگی معنا و هدف می‌بخشد.

جلد دوم دانشنامه امام علی (ع) عهده‌دار پژوهش در باره سرآغاز و سرانجام جهان، و دانستن این موضوع است که انسان از کجا آمده و به کجا می‌رود. در این پژوهش از عقل و نقل استفاده و بیش‌ترین تکیه و تأکید بر روایات امام علی (ع) شده است. مناسبت را یادکرد این سخن سخنة ابن ابی‌الحدید است که می‌گوید مباحث ویژه الهیات فقط در گفتارهای امیرالمؤمنین یافت می‌شود و جملگی صحابه از این فضیلت محروم بودند و این، بزرگ‌ترین فضیلت امام علی (ع) است:

واعلم ان التوحید و العدل و المباحث الشریفة الالهیة، ما عرفت الا من کلام هذا الرجل، و ان کلام غیره من اکابر الصحابة لم یتضمن شیئاً من ذلك اصلاً ولا کانوا یتصورونه، ولو تصوروه لذکروه. و هذه الفضیلة عندی اعظم فضائله علیه السلام.

این جلد از دانشنامه در بردارنده ده رساله و شامل مباحثی پیچیده در الهیات است. در ذیل، گزارشی کوتاه از مطاوی آن خواهد آمد.

در سخنان امیرمؤمنان (ع) برهان‌هایی متعدد بر اثبات خدا وجود دارد. از جمله این برهان‌ها، برهان معقولیت، برهان فطرت، برهان نظم، برهان عقلی، برهان معجزه، برهان

حدوث و برهان فسخ عزائم است. توحید ریشه همه اصول اعتقادی و چندگونه است. توحید ذاتی به معنای نفی شبیه از خداوند و نفی هر گونه تجزیه و تقسیم در ذات الهی است. توحید صفاتی، یگانگی خدا در صفات کمالیه است و توحید افعالی به این معنا است که هر فعلی در عالم رخ می‌دهد، به مشیت و اراده و اذن الهی و تحت سلطنت خدا است. توحید عبادی نیز بدین معنا است که تنها خداوند شایسته عبادت است.

شناخت صفات الهی با توحید ارتباط دارد و مرتبه بلند توحید، نفی هر گونه صفت از ذات الهی است. معرفت بالکنه و احاطی به ذات الهی محال است، و هر گونه توصیفی که در صدد توصیف ذات الهی (و نه فعل او) باشد، نادرست است. ایمان با ساحت قلب انسان ارتباط دارد و درجه پذیر است و آثارش تابعی است از شدت و ضعف آن. ایمان امری اختیاری است و گذشته از ایمان اختیاری، ایمان دیگری نیز وجود دارد که ایمان اعطایی و صنع خدا است.

هدایت از افعال خدا، و اساس آن ربوبیت و حکمت الهی است. مرحله‌ای که خداوند حدود و اندازه چیزی را تعیین می‌کند، قدر نامیده می‌شود. فرمان الهی برای آفرینش مخلوقات، مرحله قضا است. تقدیرات الهی درباره انسان، حوزه‌های آفرینش و رویدادهای زندگی و شرایط و امکانات درونی و بیرونی انجام افعال او را در بر می‌گیرد، نه اصل فعل و انتخاب او را. بنابراین، انسان در قلمرو تقدیر الهی آزاد و مختار است و خود، فعل خویش را برمی‌گزیند.

جبر با عدل و حکمت الهی سازگار نیست، و تفویض با قدرت و سلطنت خدا، تغییر در قضا و قدر بداء نامیده می‌شود و مبادی آن عبارتند از: علم مطلق خدا، استمرار آفرینش الهی، تغییر تقدیرات آدمیان بر اثر انجام دادن اعمال فردی و جمعی. خیر و شر دارای مصادیقی هستند، و خدا و انسان، هر دو، در پدید آمدن خیر و شر سهم دارند. خداوند بر اساس کردار ما و با رعایت مصالح، خیر و شر را پدید می‌آورد. مهم‌ترین عامل پدید آمدن شر در زندگی آدمیان، پیروی از نفس اماره است.

امکان معاد، امری عقلی، و عدل و حکمت الهی مقتضی معاد است. آدمی با روح و جسم در قیامت حاضر خواهد شد.